

АБУ НАСР ФОРОБИЙНИНГ МУСИҚА ИЛМИГА ҚЎШГАН ҲИССАСИ

Шокиров Тохиржон Нурмаатович

ФарДУ санъатшунослик факультети

Вокал ва чолғу ижрочилиги кафедраси ўқитувчиси

АННОТАЦИЯ

Мазкур мақолада шарқ мусиқа илмининг асосчиси Абу Наср Фаробийнинг ҳаёти, илмий фаолияти ва ёзган асарлари ҳақида сўз боради.

Калим сўзлар: Буюк мутафаккир, Фороб, шарқ, китоб таржима, ҳикоя.

ABSTRACT

This article talks about the life, scientific activity and writings of Abu Nasr Farabi, the founder of oriental music science.

Key words: Great thinker, Farob, east, book translation, story.

АННОТАЦИЯ

В данной статье рассказывается о жизни, научной деятельности и трудах Абу Насра Фараби, основоположника восточной музыкальной науки.

Ключевые слова: Великий мыслитель, Фароб, восток, книжный перевод, повесть.

КИРИШ

Ўрта аср буюк мутафаккири Абу Наср Форобий (873-950) - Шарқ мусиқа илмининг асосчисидир. Шарқда Форобий ёки Абу Наср ал-Форобий (Farabī, Alfarabi) номи билан машҳур алломанинг тўлиқ исми шарифи – Абу Наср Муҳаммад ибн Муҳаммад ибн Ўзлук ибн Тархон ал-Форобий ат-Туркий ал-Муаллиму -с-соний. Бу тўлиқ исми шарифда Абу Наср куниядир, Муҳаммад унинг ўз исми, Муҳаммад отасининг исми, Ўзлук бобосининг исми, Тархон-катта бобосининг исми, Форобий, унинг туғилган ери Форобга нисбат, Туркий - унинг келиб чиқишининг туркий эканига ишора ва Ал-муаллиму-с-соний (Иккинчи Муаллим, Арастудан кейинги иккинчи муаллим маъносида) замондошлар ва халафлар томонидан берилган юксак илмий унвондир. Ўрта аср фан ва маданиятига улкан ҳисса қўшган бу олим билим-маърифатнинг кўп соҳаларини эгаллаган ва ўзидан кейин салмоқли мерос қолдирган. Форобий риёзиёт ва фалакиёт, табобат ва мусиқа, мантиқ ва фалсафа, тилшунослик ва адабиёт соҳаларида қалам тебратган, бу соҳаларнинг ҳар бирида ажойиб асарлар яратган. Форобий юнон, сурёний ва бошқа тилларни билган. Айрим манбаларда Форобий етмишдан ортиқ тилни билгани айтилади. XV асрнинг мусиқа назариётчиларидан бири Шарқнинг йирик шоири ва мутафаккири

Абдурахмон Жомий ўзининг “Муסיқа ҳақида рисола”сида Форобийни буюк муסיқашунос олим сифатида тилга олади. Қ.Сартон Форобий муסיқашунослик соҳасида ҳам “ўз даврининг Европа назарияларидан анча олдинда эди” деб кўрсатади. Француз арабшунос олими Карра де Воо Форобийни муסיқа санъатидаги хизматларини таъкидлаб, бундай деб ёзган эди: - “Форобий яна буюк муסיқачи ҳам эди. Биз унинг шарқ муסיқаси назарияси бўйича энг муҳим асарлари учун ундан миннатдормиз” – деб ёзган эди.

Олимнинг таржимаи ҳоли ҳақида араб олими Ибн Абу Усайба (1203—1270) бундай ёзади: —Абу Наср Форобий бир канча вақт Бағдодда яшади, кейин Шом (Сурия) га кўчиб келиб, умрининг охирига қадар шу ерда туриб қолди. У етук файласуфлардан, фозил донишмандлардан бири эди. фалсафага оид фанларни мукаммал биларди. Абу Наср Форобий муסיқа илмидан ҳам дурустгина хабардор эди. Бу илмга оид назарияни яхши биларди. Улуғ файласуф ва муסיқа назарийчиси турли мамлакат олимлари эътиборини ўзига тортди. Унинг маърузаларида, суҳбатларида одам тирбанд бўлар эди. У мумтоз ва фаол муסיқачи, уд созида беназир ижрочи ҳам бўлган. Ибн Аби Усейбианинг ёзишича, Форобий “Мол-дунё билан ҳеч иши йўқ эди, “ўлмас овқат” га чидаб яшайдиган серканоат одам эди. Унинг феъл-атвори худди қадимги файласуф-ҳакимлар одобига ўхшарди”¹. Форобийнинг ажойиб ишларида бири муסיқа соҳасида ёзган асарларидир. Маълум бўлишича, Форобий ёшлигидан бошлаб муסיқага берилган, ўша пайтларда Ўрта Осиёда мавжуд бўлган муסיқа асбобларини яхши чала билган. Шу билан бирга у муסיқа назариясини ҳам мукаммал эгаллаган. Абу Наср Форобийнинг асарлари рўйхатида унинг бу соҳага оид бир қанча асарларини кўришимиз мумкин.

МУҲОКАМА ВА НАТИЖАЛАР

1.“Катта муסיқа китоби” нинг биринчи китоби. Бу китобнинг тўлиқ танқидий матни нашр этилган. У тўлалигича фақат француз тилига эркин таржима қилинган, айрим бўлаклари кўп тилларга, жумладан ўзбек, қозок, рус тилларига ўгирилган ва ўрганилган. Унинг қўлёзма матнлари дунёнинг турли кутубхоналарида мавжуд, хусусан, энг қадимийси 1138 йил Ибн Божжа учун кўчирилган матни Мадрид кутубхонасида 602 - рақам остида сақланмоқда. Ундан ташқари 1257 йил кўчирилган Константинополь (Истанбул) кутубхонасида 22 - рақам остида сақланаётган матн, 1347 йил кўчирилган Милан кутубхонасида 289- рақам остида сақланаётган матн ва 1089 йил кўчирилган матндан 1537 йил кўчирилган Лейден кутубхонасида 1427 - рақам остида сақланаётган матнларни кўрсатиб ўтиш мумкин².

2. “Ийқо саноғи китоби” ёки “Ийқо саноғи ҳақидаги китоб”. Бу китобнинг қўлёзма матни Истанбулдаги Маниса кутубхонасида 1705 - рақам остида (59а-81в, давоми 88а-89в варақлар) сақланмоқда. Немис тилига таржима қилинган³.

3. “Ийқолар китоби”. Бу китобнинг қўлёзма матни Туркиянинг Тўпқоқи саройи Аҳмад III кутубхонасида 1878 - рақами остида (160в-167а бет) сақланмоқда. Немис тилига таржима қилинган. Ўзбек тилида Форобийнинг ийқо назариясига оид тадқиқоти бор⁴.

¹ Ирисов Ал- Муаллиму-с-Соний. // Абу Наср Форобий. Фозил одамлар шаҳри. -Т.: А.Қодирий нашриёти, 1993. - Б. 9.

²Зокиржон Орипов. X-XV асрлар марказий осие мусиқа манбашунослиги.Тошкент- 2017. 27- бет

³Зокиржон Орипов. X-XV асрлар марказий осие мусиқа манбашунослиги.Тошкент- 2017. 27- бет

⁴Зокиржон Орипов. X-XV асрлар марказий осие мусиқа манбашунослиги.Тошкент- 2017. 27- бет

“Илмлар саноғи” китобининг мусиқага бағишланган бўлими. У икки варақни ташкил этади. Ўрта аср Ғарб олимлари “De scintiiis” деб атаганлар. Араб матни кўп бор нашр этилган. Бир неча тилларга таржима қилинган, жумладан рус, ўзбек, қозоқ тилларига¹.

5. “Илмларнинг пайдо бўлиши” асарининг мусиқага бағишланган қисмининг лотинча таржимаси “Dt ortu scientiari” номида сақланган, рус тилидаги таржимаси ҳам бор, русча таржима асосида ўзбек тилига ҳам ўгирилди, аммо асли - арабча матни сақланмаган².

Ибн Абу Усайбианинг ҳикоя қилишича, Форобий ажойиб бир мусиқа асбоби ясаган, ундан жуда ҳам гўзал, ёқимли куйлар эшитиш мумкин бўлган, ҳатто бу куй эшитувчини жуда ҳам завқлантириб юборган. Форобийнинг мусиқа соҳасида билимдон киши эканлигини ўша даврда тўқилган бир ҳикоядан ҳам билиш мумкин. Ҳикояда Форобий Шом амири саройига кириб, мусиқа чалиб, у ердагиларни ухлатиб чиқиб кетади. Бу нақл ҳам Форобийнинг мусиқа донишмандигина эмас, балки унинг уста ижрочиси ҳам бўлгани ҳақида ўша пайтларда пайдо бўлган ҳикоятдир. Шунингдек мусиқа илмининг математик назариясини ишлаб чиқишда Абу Наср Форобийнинг хизматлари катта. Форобийнинг санъатга оид қарашларида эзгулик билан гўзаллик маълум маънода айнанлаштирилади, бири иккинчисида яшовчи ҳодисалар сифатида талқин этилади. Шунинг учун унинг асарларида гўзал хатти-ҳаракатлар, гўзал қилмишлар деган ибораларни кўп учратиш мумкин. Санъатда гўзалликка

етишишни у фалсафа туфайли рўй беради, деб ҳисоблайди. Унинг фикрига кўра, ҳар бир санъат ҳодисасининг гўзаллиги унинг ўз борлигини тўла намоён этиши ва мукамалликка эришуви билан боғлиқ. Аллома файласуф ички гўзалликни юқори кўяди ва бу бойнинг бойлигини безаб, камбағалнинг камбағаллигини яширадиган гўзалликни адаб деб атайди. Бундай гўзаллик юксак ахлоқий хатти-ҳаракатлар ва инсоний комилликда ўзини намоён этади. Ташқи гўзалликка келганда, файласуф табиий гўзалликни ҳар қандай безаниш, ясанишлардан юқори кўяди. Иккинчи муаллим санъатнинг тақлидийлик хусусиятига эғалигини таъкидлайди. Ана шу тақлидийлик идрок этувчида ҳиссиёт ва тасаввур уйғотади. Санъаткор ўз хаёлот кучи, ижодий қудрати билан умумий ғояларни яқка қиёфаларда инъикос эттиради. У нутқнинг турларини мантиқий нуктаи назардан тадқиқ этар экан, шеърини нутқни мутлақ ёлгон, софистик нутқни асосан ёлгон, хитобий нутқни бир хилда ҳам ёлгон, ҳам рост, диалектик нутқни асосан рост, исботий (аподиктик) нутқни мутлақ рост дейди.

¹Зокиржон Орипов. X-XV асрлар марказий осиё мусиқа манбашунослиги. Тошкент- 2017. 28- бет

²Зокиржон Орипов. X-XV асрлар марказий осиё мусиқа манбашунослиги. Тошкент- 2017. 28- бет

Шеърини нутқнинг мутлақ ёлгон деб аталиши кишига дастлаб эриш туюлади. Лекин аслида Форобий ҳақ. Форобий санъат асари оддий мантик илми қонун-қоидаларига бўйсунмайдиган ўзига хос мантиққа, бадий мантиққа эга бўлишини таъкидлайди.

Бошқа бир ўринда, Шеър санъати рисоласида у юқоридаги фикрларини давом эттириб, шундай деб ёзади: исботда илм, тортишувда иккиланиш, хитобада ишонтириш қанча аҳамиятли бўлса, шеърятда ҳам хаёл ва тасаввур шунчалик зарур бўлади.

Арасту изидан бориб, Муаллими ас-соний шеърятни тасвирий санъат билан қиёслайди ва ҳар иккала санъат тури ҳам моҳиятан бир хил асосга тақлидга бориб тақалишини айтади: ...шеър санъатини безайдиган нарсалар сўз, мулоҳазалар бўлса, рассомлар санъатини безайдиган нарса бўёқлар саналади. Буларнинг иккови ўртасида фарқ бор, аммо иккаласи ҳам одамлар тасаввури ва сезгиларида бир мақсадга тақлид қилишга йўналган бўлади. Форобий кўп жилдлик «Мусиқа ҳақидаги катта китоб» асарида мусиқий билимни иккига ижро санъати билан боғлиқ бўлган мусиқий амалиётга ва

музиканинг соф ўзини, ижрочиликка боғланмаган ҳолда ўрганадиган назарияга ажратади. Китобда оҳанг тизимидаги уйғунлик, зарб сингари ҳодисалар таҳлил этилади. Шу муносабат билан утовушларни эмас, балки товушлар тасаввурини берувчи раққосларнинг муסיқий ғоягабўйсунган оҳангий ҳаракатини англлатувчи ритмик мимика оҳангий ҳаракат тушунчасини киритади. Шунингдек, китобда Яқин ва Ўрта Шарқда маълум бўлган муסיқий асбоблар, уларни ижро этиш йўллари, усуллари ҳақида, умуман, муסיқа тарихи тўғрисида атрофлича маълумот берилган. Файласуф муסיқадан олинадиган лаззат муסיқий уйғунликнинг маконда ёйилишидан, пардаларнинг навбатма-навбат келишидан деб билади. Муסיқада гап товушнинг ўзида эмаслигини, балки уни қандай чиқариш муҳим эканини айтади, яъни бизда ёқимли ёки ёқимсиз сезгини товушнинг ўзи эмас, балки уни пайдо қилиш усули уйғотади. Муסיқанинг келиб чиқишини эса инсон нутқининг бойлиги билан боғлайди: хушомад қилаётганда овоз пасаяди, мағрур сўзлаётганда қатъий жаранглайди. Муסיқа инсон кайфиятига тақлидир, дейди Абу Наср Форобий.

REFERENCES

1. Ф. Юлдашев. Тасвирий санъат ва муסיқа фани ўқитувчиларининг тайёрлашининг долзарб муаммолари. (Анжуман материаллари тўплами). Фарғона. 2019 йил. Октябр.
2. “Санъат Абу Наср Фаробий қарашларида”. 150 бет.
3. Ирисов Ал- Муаллиму-с-Соний. // Абу Наср Форобий. Фозил одамлар шаҳри. -Т.: А.Қодирий нашриёти, 1993. - Б. 9.
4. Зокиржон Орипов. X-XV асрлар марказий осие муסיқа манбашунослиги. Тошкент- 2017.
5. Abdusattorov, A. About Makom Melodies Adapted for Orchestra of Uzbek Folk Instruments. *International Journal on Economics, Finance and Sustainable Development*, 2(11), 28-30.
6. Kurbanova, B., Khurshid, M., & Tokhirjon, S. (2022, May). THE ROLE AND IMPORTANCE OF A SYSTEMATIC APPROACH TO TEACHING IN THE FINE ARTS. In *Archive of Conferences* (pp. 105-107)
7. Мамазияев, Х. А. Ў. (2022). МАҚОМ САНЪАТИДА МУСИҚА ЧОЛҒУЛАРИНИНГ ТАДРИЖИ. *Science and innovation*, 1(C3), 7-14.
8. Normuhammatovich, S. A. (2022). O'QUVCHILARDA MILLIY MUSIQA ESHITISH QOBILIYATINI SHAKLLANTIRISHDA PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH SAMARADORLIGI. *Science and innovation*, 1(B2), 259-263.

9. Mannopov, S., Karimov, A., Qurbonova, B., & Dilobar, J. (2022, February). THE EMERGENCE AND DEVELOPMENT OF MUSIC. In *Archive of Conferences* (pp. 49-52).
10. Mannopov, S., Karimov, A., Qurbonova, B., & Dilobar, J. (2022, February). THE EMERGENCE AND DEVELOPMENT OF MUSIC. In *Archive of Conferences* (pp. 49-52).
11. Mannopov, S. (2004). Uzbek folk music culture.(Study guide) Tashkent. *New Age Generation*.
12. Маннопов, С. (2018). Навобохш оҳанглар. Т.: *IJOD-PRESS* намуриёти.
13. Маннопов, С. У. Л. Т. О. Н. А. Л. И. (2004). Ўзбек халқ музыка маданияти. *Янги аср авлоди*.
14. Маннопов, С. (1852). Ходжи Абдулазиз Абдурасулов (1852-1936).
15. Abdusattorov, A. About Makom Melodies Adapted for Orchestra of Uzbek Folk Instruments. *International Journal on Economics, Finance and Sustainable Development*, 2(11), 28-30.
16. Kurbanova, B., Khurshid, M., & Tokhirjon, S. (2022, May). THE ROLE AND IMPORTANCE OF A SYSTEMATIC APPROACH TO TEACHING IN THE FINE ARTS. In *Archive of Conferences* (pp. 105-107)
17. Kirgizov, I., Imyaminovich, K. I., Nurmammedjanov, A., Sotvoldievich, S. B., Mamasodikovna, N. M., & Juraevna, A. S. (2021). The Pleasure of Singing, Listening and Understanding Navoi. *Annals of the Romanian Society for Cell Biology*, 2410-2413.
18. Kirgizov, I., Kirgizov, I., Najmetdinova, M., & Atabayeva, S. (2022, February). THE GENESIS OF THE DEVELOPMENT OF MUSIC CULTURE. In *Archive of Conferences* (pp. 57-60).
19. Namozova, D. T. (2021). MUSIQA DARSLARIDA O'QUVCHILARNI KREATIVLIK HAMDA ERKIN TAFAKKURINI SHAKLLANTIRISHNI TASHKIL ETISH. *Scientific progress*, 2(2), 1313-1315.
20. Dilorom, N., & Tohirovna, A. Z. (2022). BRAYL NOTA TIZIMINING MUSIQA TA'LIMIDAGI ILK QADAMLARI. *Science and innovation*, 1(C2), 36-38.
21. Mannopov, S., Karimov, A., Ataboeva, S., Ergashev, A., & Usmanova, S. (2021). Development Of Symphonic Music in Uzbekistan. *Journal of Pedagogical Inventions and Practices*, 2(2), 53-56.

-
22. Ergashev, A., Ataboyeva, S., Djalalova, N., & Usmonova, S. (2021). THE ROLE OF COMPOSERY IN THE ART OF NATIONAL SINGING. *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal*, 9(12), 863-867.
23. Kurbanova, B., Khurshid, M., & Tokhirjon, S. (2022, May). THE ROLE AND IMPORTANCE OF A SYSTEMATIC APPROACH TO TEACHING IN THE FINE ARTS. In *Archive of Conferences* (pp. 105-107).
24. Шокиров, Т. Н. (2022). МИЛЛИЙ МУСИҚА МАДАНИЯТИ ВА УНИНГ РИВОЖЛАНИШ ИСТИҚБОЛЛАРИ (фольклор, дostonчилик, мақом мисолида). *Science and innovation*, 1(С3), 31-38.
25. Atabayeva, Z. A. (2022, March). Accounting policy of the organization and its connection with tax planning. In *E Conference Zone* (pp. 35-38).
26. Yuldashev, F. A. (2020). Scientific analysis of cognitive processes in Al-Farabi's Teaching. *International Journal on Integrated Education*, 4(2), 375-379.
27. Yuldashev, F. A. (2020). Scientific analysis of cognitive processes in Al-Farabi's Teaching. *International Journal on Integrated Education*, 4(2), 375-379.
28. Yuldashev, F. A. (2021). Important features of Social-Philosophical analysis of human factors and interests. *Asian Journal of Multidimensional Research*, 10(11), 358-364.